

TEMPLIER VE HOSPITALIER ŞÖVALYE TARİKATLARININ KURULUŞU

EBRU ALTAN*

Birinci Haçlı Seferi sonunda, 1099 yılında kurulmuş olan Kudüs Haçlı Krallığı'nın askerî savunmasında krallığın gücünü oluşturan ordunun yanı sıra şövalye tarikatlarının gücü de büyük rol oynamıştır. Bu yazımızda, Ortaçağ İslâm tarihçilerinin Dâviyye ve İsbîtâriyye olarak adlandırdıkları iki önemli şövalye tarikatı olan Templier ve Hospitalier tarikatlarının kuruluşunu ele almaya çalışacağız.

Bu konuda bilgi veren iki ana kaynağa sahibiz. Bu iki önemli kaynaktan biri Lâtin tarihçisi Willermus Tyrensis'e¹ diğeri ise Antakya Yâkubi patriği Süryâni Mikhail'e² aittir. Bunların tarikatların kuruluşu ve öncesi döneme ait verdikleri bilgilere göre değerlendirme yaparsak, Kudüs'ün 638 yılında Hz. Ömer zamanında Müslümanlar tarafından fethinden sonra da Batı'dan pek çok kişi ibadet için kutsal yerleri ziyarete gelmeye devam etmişti. Aslında Hospitalier tarikatı daha 11. yüzyılda Kudüs'e gelen hasta ve fakir hacılara bakmak amacıyla tesis edilmiş bir hayır kuruluşuydu. O sıralarda Batı Akdeniz'in en önemli ticaret şehirlerinden biri olan Amalfi halkı Doğu'da ihtiyaç duyulan malları oraya götürüyordu. Amalfili İtalyan tacirler, İslâm ülkesinin her yerinde serbestçe ve emniyet içinde seyahat edebiliyor, fırsat buldukça da kutsal yerleri ziyaret ediyorlardı. Fakat, Willermus'un kaydına göre, sahil şehirlerinde sahip oldukları gibi Kudüs'te bir süre kalıp dinlenebilecekleri kendilerine ait yerleri yoktu. Bu yüzden, şehirlerinden mümkün olduğu kadar çok insan toplayarak Mısır Fâtumî Halifesi Mustansır-Billah (1036-1094)'ı ziyaret edip ricalarını yazılı olarak takdim ettiler. Amalfililerin ricasını kabul

* Arş. Gör. Dr. Ebru Altan, İst. Üniv. Edeb. Fak. Tarih Blm. Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı

¹ Willermus Tyrensis, *Historia rerum in partibus transmarinis gestarum, Recueil des Historiens des Croisades. Historiens occidentaux (RHC, occ.)*, I, s. 1 vdd.; terc. E.A. Babcock -A.C. Krey, *A History of Deeds Done Beyond the Sea. By William Archbishop of Tyre*, 2 cilt, New York 1943.

² Süryâni Mikhail, *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche* (1166-99), nşr. ve terc. J.B. Chabot, 4 cilt, Paris 1899-1924; Türkçe terc. H.D. Andreasyan, *Süryani Keşiş Mihail'in Vekayinâmesi*, 2 cilt, (Türk Tarih Kurumu (TTK), henüz neşredilmedi).

eden halife, Kudüs valisine şehrin yerli Hıristiyanlarının yaşadığı kısımda³ arzu ettikleri gibi bir bina inşa edebilmeleri için uygun bir alanın tahsis edilmesini bildiren yazılı bir emir gönderdi. Böylece tacirler gerekli izni aldıktan sonra kendilerine tahsis edilen yerde, aralarında topladıkları para ile önce Meryem Ana'nın şerefine bir manastır inşa ettiler. Manastırla bağlantılı olarak misafirhaneler yapıldı. Binanın yapımı tamamlanınca Amalfi'den bir başrahip ve keşişler getirilerek manastır idaresi tesis edildi. Bu manastırı kurarlar ve bakımını sağlayanlar Lâtin ırkından olduğu için burası o tarihten itibaren hep Lâtin Manastırı olarak anıldı⁴.

Willermus rivayetinin devamında, o günlerde pek çok kadının da yol tehlikelerini göze alarak kutsal yerlerde ibadet etmek amacıyla Kudüs'e geldiğini, Lâtin Manastırı'nın içinde kadın hacı adaylarının kabul edilebileceği bir yer olmadığından Amalfili tacirler tarafından orada bir de küçük bir rahibe manastırı kurulduğunu ve burada kadın hacılara hizmet etmek için belirli sayıda rahibelerin görevlendirildiğini söyler⁵.

Ancak Willermus'un kaydından çıkan sonuca göre, tacirlerin başlangıçta kendileri için yaptırdukları manastır ile kadın hacı adaylarının barınması için kurulan rahibe manastırının sonraları sayıları gittikçe artan hacılar için yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Willermus rivayetinin devamında, fakir hacı adaylarının genellikle Kudüs'e ulaşınca kadar seyahat paralarını tükettiklerini; aç, susuz ve bitkin bir vaziyette şehre girip kutsal yerleri ziyaret ettikten sonra barınacak yerleri olmadığını kaydetmiştir. Bu sebeple Lâtin Manastırı tarafından Kudüs'te kendilerine tahsis edilmiş alan içinde fakir ve hasta hacılara yardım etmek amacıyla bir darülaceze de (*Hospital*) kuruldu. Böylece burada hasta olsun veya olmasın muhtaç hacılara barınma imkânı sağlanmış oluyordu. Ayrıca her iki manastırda, yani erkek ve kadın manastırlarında artan yiyecek maddeleriyle, darülacezede misafir edilen hacıların günlük yiyecek ihtiyacının karşılanmasını sağlayan bir düzenleme de yapıldı. Bu kuruluş, İskenderiye'de patriklik yapmış olan Aziz Ioannes'in adına takdis edildi⁶.

³ Kuzeydeki Şam kapısı ile batıdaki Yafa kapısından başlayan ve şehrin ortasında kesişen iki ana cadde eski Kudüs'ü dört eşit kısıma ayırmıştı. Bunlardan Kutsal Mezar'ı da içine alan bir bölüm Hıristiyanların ikametgâh yeri olarak ayrılmıştı, bk. Willermus Tyrensis, *RHC, occ.*, I, xviii, 5, s. 824; terc. Krey, II, s. 243; krş. F. Buhl, "Kudüs", *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, VI, s. 952 vd.

⁴ Willermus Tyrensis, *RHC, occ.*, I, xviii, 4-5, s. 822-824; terc. Krey, II, s. 241-243.

⁵ Willermus Tyrensis, *RHC, occ.*, I, xviii, 5, s. 824; terc. Krey, II, s. 243.

⁶ Willermus Tyrensis, *RHC, occ.*, I, xviii, 5, s. 825; terc. Krey, II, s. 244; St. Runciman (terc. F. Işıltan, *Haçlı Seferleri Tarihi*, II, TTK-Ankara 1987, s. 129), Aziz Ioannes'in, yılını belirtmemekle beraber yedinci yüzyılda bu görevi yaptığını kaydeder.

Sade bir hayat sürmek, namuslu ve itaatkâr kalmak hususundaki manastır yeminini eden Amalfililer tarafından idare edilen kuruluşun, başlangıçta pek malı ve geliri yoktu. Ancak Willermus'a göre, her yıl Amalfi halkı aralarında bağış toplarlar ve bu parayı Kudüs'e gidenler vasıtasıyla manastır başrahibine gönderirlerdi. Şüphesiz, sadece Amalfi'den değil Avrupa'nın başka yerlerinden de bağışlar bu manastıra ulaşmaktaydı. Bu bağışlarla önce Lâtin Manastırı'nda hizmet eden rahip ve rahibelerin ihtiyaçları karşılanır, sonra geri kalan miktar darülacezeye gelen muhtaç hacılara yardım amacıyla kullanılırdı⁷.

Bu teşkilât, Birinci Haçlı Seferi'nden sonra Kudüs'de kurulan Haçlı Krallığı'na kadar yıllarca bu koşullar altında bir hayır kurumu olarak varlığını sürdürdü. Bundan sonra ise kesin tarihi verilmemekle birlikte, Kudüs'te bu kuruluşun yerine içinde binden fazla hastanın tedavi edilebildiği büyük bir hastane ile bir katedral inşa edilerek Saint Jean Baptist (Aziz Vafüzci Yahya)'e adandı. Kuruluş, bu tarihten itibaren de Saint Jean adıyla anılmaya başlandı⁸.

St. Jean kuruluşunun başındaki kişiye üstad (*Magister*) adı veriliyordu. Kudüs'ün 1099'da Haçlılar tarafından zaptı sırasında bu üstad Gerard adında birisiydi. Gerard, Fâtûmî valisi İftihârüddeve tarafından Haçlı kuşatması başlamadan önce bütün Hıristiyanlarla beraber şehirden çıkarılmıştı. Gerard'ın, bölgenin şartları hakkındaki bilgisiyle şehri kuşatan Haçlılara büyük yardımı dokunmuştu. Kudüs'ün 15 Temmuz 1099'da zaptından sonra burada kurulan Kudüs Haçlı Krallığı da Gerard'ın St. Jean kuruluşunu destekledi ve pek çok hacı darülacezede görev aldı. Böylece yeni koşullar altında süratle gelişen kuruluş, kısa sürede bağımsız bir tarikat haline geldi. Bundan sonra karşımıza Hospitalier adıyla çıkan bu tarikat doğrudan doğruya Papa'ya itaatle mükellefti. Din adamları gelirlerinin onda birini bu tarikata veriyorlardı; ayrıca pek çok zengin, tarikata büyük arazi bağışlarında da bulunmaktaydı.

Kudüs Kralı II. Baudouin (1118-1131) zamanında ise Hospitalier tarikatı daha da gelişti. Hospitalier tarikatının ilk üstadı Gerard'ın ölümünden sonra

⁷ Willermus Tyrensis, *RHC, occ.*, I, xviii, 5, s. 826; terc. Krey, II, s. 244 vd.

⁸ İslâm bimaristan (hastane) geleneği örnek alınarak kurulan bu ilk Hıristiyan hastanesinden sonra Hospitalierler asırlar boyunca Avrupa'nın çeşitli yerlerinde de yeni hastaneler kurarak İslâm tıbbını ve Müslümanların tedavi yöntemlerini Batı'da yaymışlardır, krş. R. Şeşen, "Dâviyye ve İsbâtîyye", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IX, s. 19.

onun yerini alan Raymond de Puy (1120-1160), tarikatın sadece hayır işle-riyle değil, aynı zamanda askerî konularla da ilgilenmesi ve hac yollarını açık tutmak için savaşmaya hazır olması gerektiğini düşündü. Böylece Raymond Hospitalier tarikatını bir şövalye tarikatına dönüştürdü. Bundan sonra da ta-rikat hayır işleriyle uğraşan keşişleri yine bünyesinde barındırmaya devam etti; ancak manastır yemininin yanı sıra Müslümanlara karşı savaşmaya ant içmiş olan şövalyelerin Haçlı sınırlarını korumak için savaşmaları tarikatın asıl vazifesi haline geldi. Hospitalier şövalyelerinin alâmeti, zırhlarının üze-rine giydikleri uzun mantolara işlenmiş beyaz bir haç idi. Artık St. Jean şöval-yeleri adıyla bilinen bu tarikat daha sonraları Rodos ve Malta şövalyeleri ola-rak anılacaktı⁹.

Raymond de Puy'un, Hospitalier tarikatını şövalye tarikatına dönüştür-düğü sıralarda, Kudüs'te Templier adında yeni bir tarikat daha kurulmuş bulunuyordu. Willermus Tyrensis, 1118 yılı olaylarını anlatırken Templier tarikatının bu yılda Champagne şövalyelerinden Hugues de Payens ve arka-daşları tarafından Kral II. Baudouin'in izniyle kurulduğunu belirtmiştir¹⁰. Kral II. Baudouin, belirli bir oturma yerleri olmadığı için onlara kendi sara-yında, yani Temple (tapınaklar) mahallesinde bir zamanki el-Aksâ camii olan krallık sarayında yer verdi¹¹. Böylece bu yeni tarikat adını, bir kısmı kendilerine tahsis edilmiş olan ve Haçlılar tarafından krallık sarayı olarak kullanılan yerden (Temple, Templum Salomonis, Mescid-i Aksâ) aldı. Orta-çağ İslâm tarihçilerinin Templierler'e verdikleri Dâviyye isminin ise Süryân-îce "fakir" anlamına gelen bir kelimedenden veya Lâtince'deki "dêvôtus" (âbid-tapınan) sıfatından geldiği ileri sürülür¹².

Willermus ve Süryânî Mikhail'in ifadelerine göre, bu şövalyeler devamlı sadelik, saflık ve itaat içinde bir manastır hayatı yaşamayı ve kendilerini Tan-

⁹ Willermus Tyrensis, *RHC, occ.*, I, xviii, 5-6, s. 826; terc. Krey, II, s. 245; Runciman, terc. Işıltan, II, s. 129 vd.

¹⁰ Willermus Tyrensis (*RHC, occ.*, I, xii, 7, s. 520; terc. Krey, I, s. 524 vd.), Hugues de Payens'in yanında bulunan kişilerden yalnızca Godefroi de St. Omer'in adını vermiştir. Röhricht ise Hugues de Payens ile Godefroi de St. Omer'in yanı sıra Gottfried Bisol, Roral, Paganus von Montdidier, Archembald von St. Amand, Andreas von Montbarry ve Gundemar'ın adlarını da vermektedir, krş. R. Röhricht, *Geschichte des Königreichs Jerusalem (1100-1291)*, Innsbruck 1898, s. 145 ve not 1, not 2.

¹¹ Willermus Tyrensis, *RHC, occ.*, I, aynı yer; terc. Krey, I, s. 525; Süryânî Mikhail, nşr. ve terc. Chabot, III, s. 201; terc. Andreasyan, II, s. 61; Buhl, "Kudüs", *İ A*, VI, s. 959.

¹² Bk. S. Humphreys, "Dâviyya and Isbitâriyya", *Encyclopaedia of Islam (2) Supplement*, s. 205; Şeşen, aynı yer.

rı'ya hizmete adamayı arzu ederek patriğin önünde bu hususta yemin etmişlerdi. Örgütün temel vazifesi, güçleri yettiği kadar sahilden Kudüs'e gelen yolu emniyet altına almak ve hacıların korunmasını sağlamaktı. Bu şekilde din adamları onların günahlardan arınacaklarını söylemişlerdi. Yeni örgütün dinî vecibelerini yerine getirebilmesi için onlara sarayın yakınında bir meydan tahsis edildi. Kral, asiller ve din adamları, bu şövalyelerin yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılamak için yardımlarda bulundular. Bu bağışların bir kısmı belirli bir zaman için, bir kısmı da sürekli idi. Kral onlara geçimleri için köyler tahsis etmiş, patrik de kiliseye ait olan bazı köyleri onlara vermişti¹³.

Templier tarikatı 1128 yılında Fransa'da toplanan Troyes Konsili'nde resmen bir tarikat olarak tanındı ve teşkilât için bir yasa hazırlandı. Şövalyelerin sayısı bu dönemden sonra artmaya başladı¹⁴. Bu tarihe kadar halkın giydiği normal elbiseleri giymeyi tercih eden şövalyelerin, Troyes Konsili'nden kısa bir zaman sonra beyaz kıyafet giymelerine karar verildi. Bunlar ayırt edici bir işaret olarak pelerinlerinin üzerine kırmızı kumaştan Haç dikmeye başladılar. Bu işareti sadece şövalyeler değil, çavuş denilen daha küçük rütbedeki kişiler de kullanıyordu. Şövalyeler beyaz, uşaklar ise siyah pelerinleri üzerinde kırmızı Haç taşırlardı. Teşkilâta, asalet sınıfına mensup şövalyeler ile halktan gelip at uşaklığı yapan ve silâh taşıyanlardan başka, Hospitalier tarikatındaki gibi, askerî olmayan işleri gören rühanîler de bulunuyordu. Böylece tarikatta farklı görev yapan üç ayrı sınıf oluşmuştu¹⁵. Bunlar birbirlerine "Kardeş" diye hitap ediyor ve "Biraderler" adıyla biliniyorlardı¹⁶.

Templierlerin her şeyi bir düzen altında olup âdet ve kuralları yazılıydı. Yukarıda belirttiğimiz gibi tarikatlar hakkında bilgi veren ikinci kaynağımız olan Süryâni Mikhail'in kayıtları Templier tarikatı açısından ilginçtir. Sür-

¹³ Willermus Tyrensis, *RHC, occ.*, I, xii, 7, aynı yer; terc. Krey, I, s. 524 vd.; Süryâni Mikhail, terc. Chabot, III, aynı yer; terc. Andreasyan, II, aynı yer.

¹⁴ Willermus Tyrensis (*RHC, occ.*, I, xii, 7, s. 521; terc. Krey, I, s. 525 vd.)'e göre tarikaun şövalye sayısı başlangıçtan bu tarihe kadar sadece dokuz kişiydi. Buna karşılık Süryâni Mikhail (terc. Chabot, III, s. aynı yer; terc. Andreasyan, II, aynı yer), Hugues de Payens'in maiyetinde bulunan 30 adıyla beraber bu tarikatı kurduğunu yazmıştır.

¹⁵ Willermus Tyrensis, *RHC, occ.*, I, xii, 7, aynı yer; terc. Krey, I, s. 526; krş. Runciman, terc. Işıltan, II, s. 130.

¹⁶ Gerek Süryâni, gerek Lâtin gerekse Bizans kaynaklarında bunlar hep "Biraderler (Phrer, Fratres, Phrerioi)" olarak anılmaktadırlar, bk. Süryâni Mikhail, terc. Chabot, III, s. 201; Willermus Tyrensis, *RHC, occ.*, I, xii, 7, aynı yer; I. Kinnamos, *Historia*, nşr. A. Meineke, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae*, XXV, Bonn 1836, s. 19; terc. I. Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, TTK - Ankara 2001, s. 16 ve ek sözlük s. 223.

yâni Mikhail'den Templierlerin yazılı olan âdet ve kurallarını öğreniyoruz. Bu kaynağa göre, tarikata girmek isteyen ve "Kardeş" olarak adlandırılacak herkes bir yıl deneme süresi geçirmekteydi. Yıl bitince kuralları kabul edenlerin üzerine dualar okunuyor ve tarikata has elbiseler giydiriliyordu. Cemate girmeyi kabul edenler vaat ettikleri şekilde hayat boyunca tarikatta çalışmaya mecburdular. Daha sonra verdikleri söze uymazlarsa, kılıçla öldürülüyorlardı. Tarikat mensupları şahsî hiçbir şeye sahip olamazlar, reislerinin izni olmadan bir yere gidemezler, kendi evlerinden başka hiçbir yerde yatamazlar, halktan bir kimsenin sofrasında oturamazlar, sonunda ölüm tehlikesi olan bir işe gitmeleri emredildiği zaman gitmem diyemezlerdi. Templier tarikatu mensupları, içlerinden birisi öldüğü zaman onun ruhu için kırk defa âyin yaparlar, onun adına kırk gün boyunca her gün kırk fakire yemek verirdi. Savaşta ölenleri *martyr* (şehit) kabul ederlerdi. Herhangi birinin cemaatten bir şey gizlediği anlaşılır ve bir malı olduğu ortaya çıkarsa onu ölümünden sonra bile lânetlerlerdi.

Süryâni Mikhail'in belirttiğine göre, Templier şövalyelerinin kılık kıyafetleri ve yemeleri içmeleri de belirli bir düzen içindeydi. Templierler çok basit olan beyaz elbiseden başka bir şey giymezler, uydukları zaman bile elbiselerini çıkarmazlardı. Pazartesi, Salı ve Perşembe günleri et, diğer günlerde ise süt, yumurta ve peynir yerlerdi. Yalnız papazlar ve askerler her gün ekmek yiyebilir, şarap içebilirlerdi¹⁷.

Bu kaynakların verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre, bu şövalye tarikatlarının mensupları sadece manasturlarda değil bir çok köylerde kasabalarda oturan ve değişik meslek gruplarında çalışan kişilerden oluşuyordu. Herkes bildiği işi manastur adına yapardı. İşçilerin her biri kendi mesleğinde çalışır, çiftçiler de tarlaları sürerlerdi. Bunların yaşadıkları kasaba veya köyde bir reisi, bir de kâhyaları bulunur ve o bölgedeki bütün tarikat mensupları bunların emri altında olurdu. Tarikatın büyük ustası ise Kudüs'te otururdu. Yine Süryâni Mikhail'in kaydına göre Templierler, hacılar için hastaneler de yapmışlardı. Hasta iyi olana kadar ona bakar, sonra da yol parasını vererek onu gideceği yere gönderirlerdi¹⁸.

Böylece kısa sürede hızla gelişen gerek Templier gerekse Hospitalier askerî tarikatlarının, başlangıçtaki amacı Kutsal Ülke'ye gelen hacıları korumak ve yolları emniyet altına almak olduğu halde daha sonra dinî hizmetten

¹⁷ Süryâni Mikhail, terc. Chabot, III, s. 202; terc. Andreasyan, II, s. 62.

¹⁸ Süryâni Mikhail, terc. Chabot, III, s. 202 vd.; terc. Andreasyan, II, s. 63.

ziyade krallık ordusunun önemli bir birliği haline geldiler ve Müslümanlara karşı yapılan bütün savaşlara katılarak onların en acımasız düşmanı oldular. Hıristiyanlara ait bölgelerde kaleler inşa ettiler¹⁹. Hospitalier tarikatı, Kral II. Baudouin'in ölümünden sonra Kudüs kralı olan damadı Foulque'un 1136'da Beyticibrin (Bethgibelin) kalesini tarikata vermesiyle askerî alanda önemli rol oynamaya başladı; Foulque'un 1143'te ölümünden sonra ise 1144'te Trablus Kontu II. Raymond'un Hısnülekrâd (Krak des Chevaliers)'ı Hospitaleir tarikatına vermesi onlara çok büyük güç kazandı. Hısnülekrâd ve Beyticibrin'in yanı sıra Arka, Markab, Sahyûn ve Kevkeb kaleleri Hospitalier tarikatının; Antartus, Bagras, Gaston, Safed ve Gazze kaleleri de Templier tarikatının kontrolüne verilmiş bulunuyordu.

Sonuç olarak, yukarıda kuruluş amacını belirtmeye çalıştığımız bu şövalye tarikatlarının zamanla kuruluş amaçlarından uzaklaştığını, daima sade bir hayat yaşamak, namuslu olmak ve herkese yardım etmek hususunda etmiş oldukları yemine aldırılmayarak asıl amaçlarının dışına çıktığını görüyoruz. Bunlar sadece Doğu'da değil, gittikçe artan ünleri yoluyla Avrupa'da da pek çok mal, mülk sahibi olmuşlardı. Özellikle Templier şövalyeleri asıl görevlerini tamamen unutarak bankacılık ve ticaret işlerine bile girmişlerdi²⁰. Bu bozulma neticesinde Templier şövalye tarikatı çeşitli suçlarla itham edildi ve Fransa Kralı IV. Philippe ile Papa V. Clemens'in uzun süren mücadeleleri sonunda 1312 yılında resmen ortadan kaldırıldı; 1314 yılında tarikatın son büyük üstadı Jacques de Molay'ın ölümüyle de Templier tarikatı kesin olarak son bulmuş oldu²¹. Hospitalier şövalye tarikatı ise daha uzun ömürlü oldu. 1291'de Akkâ'nın Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Eşref Halil tarafından ele geçirilmesinden sonra bunlar önce Kıbrıs'a, sonra da Rodos ve Malta'ya giderek varlıklarını sürdürdüler²².

¹⁹ Şövalyelerinin Suriye ve Filistin'de inşa ettikleri kaleler hakkında geniş bilgi için bk. R. Fedden-J. Thomson, *Crusader Castles*, London 1957.

²⁰ Willermus Tyrensis, *RHC, occ.*, I, xii, 7, s. 521; terc. Krey, I, s. 526; Süryâni Mikhail, terc. Chabot, III, s. 203; terc. Andreasyan, II, s. 63; Şeşen, aynı yer. Geniş bilgi için ayrıca krş. La Monte, *Feudal Monarchy in the Latin Kingdom of Jerusalem 1100 to 1291*, New York 1970, s. 217-225; A. Demurger, *Die Templer Aufstieg und Untergang 1118-1314*, München 1991.

²¹ Templier şövalyelerine karşı itham edilen başlıca suçlar arasında İsa'yı inkâr, puta tapmak, haça tükürmek, onu ayaklar altına almak, tarikata yeni girenlerin dudaklarından öpülmesi, homoseksüellik, tarikat toplanularının ve kabul törenlerinin gece gizlice çok sıkı bir koruma altında yapılması yer almaktadır. Templierlerin yargılanması ve ortadan kaldırılması hakkında geniş bilgi için bk. M. Barber, *The Trial of the Templars*, Cambridge 1993.

²² Bu konuda geniş bilgi için bk. A. Luttrell, "The Hospitallers at Rhodes, 1306-1421", *A History of the Crusades*, ed. K.M. Setton, III, Wisconsin 1975, s. 279-313; E. Rossi, "The Hospitallers at Rhodes 1421-1523", *ayn. esr.*, s. 314-339; Ş. Tekindağ, "Malta", *JA*, VII, s. 262-264.

